

Zabezpieczenie w procesie arbitrażowym

Proces przed sądem arbitrażowym, często też nazywany polubownym rozwiązywaniem sporów, powstał prawdopodobnie jako proces alternatywny, stanowiący przeciwwagę dla procesu cywilnego ustanowionego przez państwo. Można wymieniać dużo zalet i wad procesu arbitrażowego, jeżeli będziemy ten proces porównywać do procesu cywilnego, lecz jedną z najbardziej charakterystycznych cech tego procesu jest ta, że jego stronom, a dokładniej mówiąc – ich woli, są udzielone szerokie prawa pozwalające uzgodnić sposób, formę rozstrzygnięcia sporu i język procesu. Dlatego jest rzeczą oczywistą, że strony mogą uzgodnić, że wyeliminują możliwość zastosowania zabezpieczenia roszczenia. Z drugiej strony należy mieć na uwadze tę okoliczność, że w momencie negocjacji warunków umowy strony działają z „pozytywnym nastawieniem”, ponieważ zawarcie umowy dla każdej ze stron oznaczać może poszerzenie działalności gospodarczej i perspektywę dodatkowych dochodów.

Tak jest do momentu, aż strony z takich lub innych przyczyn rozpoczynają spór i wówczas arbitraż i jego procedura staje się zasadniczą kwestią przy rozstrzygnięciu konkretnego sporu, a zapis na sąd arbitrażowy i inne warunki umowy związane z arbitrażem stają się w zasadzie najważniejszymi regułami mającymi wpływ na dynamikę stosunków między stronami pozostającymi w sporze.

Pożądanym stanem jest, aby w każdej sprawie arbitrażowej strony rozstrzygnęły swój spór i kontynuowały współpracę, ale takie przypadki zdarzają się raczej rzadko. Przeciwnie, częściej zdarzają się przypadki, gdy jedna ze stron sporu podejmuje złośliwie czynności, które mają na celu zmniejszenie jej wypłacalności lub zbycie swojego majątku, w wyniku czego powód nawet po zasądzeniu roszczenia przez sąd arbitrażowy spotyka się z problemem realnego wyegzekwowania należności, ponieważ dochodzi do sytuacji, gdy jest wprawdzie prawomocny wyrok sądu, ale nie ma mienia lub pieniędzy, które umożliwiłyby wykonanie wyroku.

Wyrok bez możliwości jego realnego wykonania można uznać za arcydzieło myśli prawniczej, lecz wierzycielowi „arcydzieło” to nie daje rezultatu, do którego dążył, składając pozew, i w takim wypadku system wymiaru sprawiedliwości traci swój sens, ponieważ *de facto* naruszone prawa pozostają niezaspokojone.

Trudno jest sobie wyobrazić społeczeństwo, w którym wszyscy jego członkowie zachowują się rzetelnie, uczciwie i sumiennie, chętnie spłacają długi albo dobrowolnie wykonują wyroki sądów lub sądów arbitrażowych wydanych w stosunku do nich. Jednym z możliwych środków zapewnienia wykonania wyroku sądu arbitrażowego jest zastosowanie zabezpieczenia. Nie należy naiwnie myśleć, że wydanie postanowienia o zastosowaniu zabezpieczenia samo przez się w wystarczającym stopniu zabezpieczy roszczenie powoda, ponieważ takie postanowienie stanowi tylko przesłankę udanego wyegzekwowania

należności, zasądzonych pieniędzy lub mienia. Z drugiej strony sąd arbitrażowy innych instrumentów prawnych nie posiada, dlatego stosowanie zabezpieczenia w procesie arbitrażowym jest uzasadnione, nawet w takim wypadku, gdy proces przed sądem arbitrażowym będziemy rozpatrywali w kategorii polubownego rozwiązywania sporów.

W dwóch artykułach dzisiaj obowiązującej ustawy Republiki Litewskiej o arbitrażu Komercyjnym jest mowa o zastosowaniu zabezpieczenia.

Po pierwsze, przepis art. 12 ustawy o arbitrażu komercyjnym¹ stanowi, że „Wniosek strony do sądu powszechnego przed rozpoczęciem procedury arbitrażowej lub w jej toku z prośbą o zastosowanie zabezpieczenia roszczenia oraz postanowienie sądu powszechnego w zakresie zastosowania zabezpieczenia nie są sprzeczne z zapisem arbitrażowym”. Ta norma dokładnie cytuje zapis art. 9 ustawy wzorcowej o międzynarodowym arbitrażu UNCITRAL², który interwencję sądu powszechnego, w stosunki między stronami przy zapisie arbitrażowym, w zakresie stosowania zabezpieczenia uznaje za dozwolone i taka interwencja nie jest uznawana za niezgodną z zapisem arbitrażowym.

Kolejną podstawą do stosowania zabezpieczenia w postępowaniu arbitrażowym jest przepis art. 20 ustawy o arbitrażu komercyjnym, który stanowi, że: „Jeżeli strony nie postanowiły inaczej, sąd arbitrażowy może na wniosek każdej ze stron zobowiązać drugą stronę do wpłacenia odpowiedniej kwoty pieniężnej dla zabezpieczenia roszczenia. Sąd arbitrażowy może na wniosek każdej ze stron sporu zwrócić się do sądu dzielnicowego będącego w miejscu siedziby pozwanego lub miejscu, w którym znajduje się jego mienie”.

Po dokonaniu porównania XI Działu piątego Rozdziału „Tymczasowe środki zabezpieczające” KPC Republiki Litewskiej, i Części drugiej Księgi pierwszej KPC Rzeczypospolitej Polski „Postępowanie zabezpieczające”, zauważymy, że stosując wykładnię gramatyczną, przepisy KPC Republiki Litewskiej nie mają zastosowania do postępowania arbitrażowego, dlatego że w tym Rozdziale mowa jest tylko o postępowaniu sądowym i o przebiegu postępowania do momentu wydania prawomocnego wyroku. Taki wniosek potwierdza Tytuł XI Działu I KPC Republiki Litewskiej – „Proces”, który reglamentuje postępowanie sądowe, w którym są umieszczone normy reglamentujące instytucję „tymczasowych środków zabezpieczających”. Do takiego wniosku możemy dojść na podstawie wykładni gramatycznej. W rzeczywistości doktryna już dawno wypowiedziała się za tym, że sąd ma prawo stosować zabezpieczenie chociażby spór należał do kompetencji sądu zagranicznego lub arbitrażu³, dzisiaj sądy Litwy faktycznie stosują zabezpieczenia, gdy otrzymują wnioski o zabezpieczenie wykonania wyroków sądów arbitrażowych⁴, a nawet wykonując wyroki zagranicznych sądów arbitrażowych⁵.

¹ Valstybės Žinios 1996, Nr 39, s. 961; 2001, Nr 28, s. 894; 2008, Nr 87, s. 3463.

² UNCITRAL Model Law on Commercial Arbitration. United Nations document A/40/17, annex I, as adopted by the United Nations Commission on International Trade Law on 21 June 1985, http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-arb/06-54671_Ebook.pdf (24.5.2011 r.).

³ E. Laužikas, V. Mikelėnas, V. Nekrošius, *Civilinio proceso teisė*, t. 1, Vilnius: Justitia 2003, s. 395; V. Valančius, V. Nekrošius, V. Mikelėnas, E. Laužikas, A. Driukas, *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. I dalis. Bendrosios nuostatos. Pirmas tomas, Vilnius: Justitia 2004, s. 349.

⁴ Post. litewskiego sądu apelacyjnego z 7.10.2010 r. w sprawie cywilnej Nr 2-1295/2010.

⁵ Zob. post. kolegium sędziów Izby Cywilnej Najwyższego Sądu Republiki Litewskiej z 1.2.2010 r. w sprawie cywilnej Nr 3K-3-20/2010, a także post. litewskiego sądu apelacyjnego z 24.2.2011 r. w sprawie cywilnej Nr 2-756/2011.

Podstawę prawną stosowania zabezpieczenia, gdy sąd powszechny nie jest właściwy do rozpatrzenia sprawy, a tym samym ingerencji w stosunki arbitrażowe stron, stanowi:

- w pierwszym wypadku, bezpośrednio stosowanie przepisu art. 31 rozporządzenia Rady (WE) Nr 44/2001 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych⁶;
- w drugim wypadku, stosowanie przepisu art. 24 Konwencji brukselskiej z 27.9.1968 r. o jurysdykcji i uznawaniu oraz wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych⁷;
- w trzecim wypadku, stosowanie przepisu art. 31 Konwencji o jurysdykcji i uznawaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych, podpisanej w Lugano 30.10.2007 r.⁸;
- końcowo, gdy ww. akty prawne nie mają zastosowania, wówczas należy stosować ust. 3 art. 1 ustawy o arbitrażu komercyjnym, który zezwala sądowi stosować zabezpieczenie, nie biorąc pod uwagę okoliczności, w którym państwie jest miejsce arbitrażu.

Stosując zabezpieczenie roszczenia, sąd kieruje się prawem narodowym, które to ustala podstawę i warunki zastosowania zabezpieczenia. Artykuł 144 KPC Republiki Litewskiej uzależnia zastosowanie zabezpieczenia w przypadku dojścia przez sąd do pozytywnego wniosku, że jest uprawdopodobnione roszczenie, i negatywnego wniosku co do okoliczności sprawy, tj., że w przypadku nieudzielenia zabezpieczenia wykonanie wyroku będzie utrudnione lub nie będzie możliwe w ogóle. Oczywiście jest, że wyciągnięcie negatywnego wniosku może być uwarunkowane tak okolicznościami obiektywnymi (np. wysoką sumą pozwu), jak i okolicznościami subiektywnymi (np. czynnościami dłużnika), poprzez które zmniejsza on aktywa swojego przedsiębiorstwa. Po dokonaniu oceny stanu faktycznego sprawy oraz stanowiska wyrażonego przez osobę, która składa wniosek o zastosowanie zabezpieczenia, sąd może wybrać i zastosować jeden lub kilka sposobów zabezpieczenia przewidzianych w art. 145 KPC Republiki Litewskiej.

W każdym wypadku postanowienie sądu może być wykonywane przymusowo, przy uwzględnieniu zasad egzekucji wyroków (art. 152 ust. 6 KPC Republiki Litewskiej).

Jeżeli sprawa arbitrażowa ma narodowy charakter, to stosowanie zabezpieczenia przewidzianego w art. 145 KPC Republiki Litewskiej jest regulowane w następujący sposób: na podstawie art. 20 ustawy o arbitrażu komercyjnym sąd arbitrażowy na wniosek każdej ze stron sporu może zwrócić się do sądu dzielnicowego będącego w miejscu siedziby pozwanego lub miejscu, w którym znajduje się jego mienie, w celu zastosowania zabezpieczenia, jeżeli postanowienia stron nie stanowią inaczej. W takim wypadku sąd powszechny po otrzymaniu wniosku z sądu arbitrażowego udziela zabezpieczenia na podstawie art. 144–152 KPC Republiki Litewskiej.

Obowiązujący model zabezpieczenia wykonania wyroków sądów arbitrażowych udziela wyłączności w tej kwestii sądom powszechnym i tylko takie postanowienia mogą być egzekwowane przy zastosowaniu środków przymusu przewidzianych prawem.

⁶ Dz.Urz. UE L Nr 12 z 2001 r., s. 1.

⁷ Dz.Urz. UE L Nr 304 z 1968 r., s. 36.

⁸ Dz.Urz. UE L Nr 339 z 2007 r.

Wyżej wskazana zasada ma jeden wyjątek, który jest wymieniony w przepisie art. 20 ustawy o arbitrażu komercyjnym: „Jeżeli strony nie postanowiły inaczej, sąd arbitrażowy może na wniosek każdej ze stron zobowiązać drugą stronę do wpłacenia pieniężnego zabezpieczenia tytułem zabezpieczenia wykonania roszczenia”. Zobowiązanie sądu arbitrażowego do wpłacenia zabezpieczenia może być wykonane tylko dobrowolnie, sąd arbitrażowy zakłada zatem uczciwość i dobrą wolę strony zobowiązanej. Obowiązujące prawo nie przewiduje stosowania jakichkolwiek środków przymusu w sytuacji niewykonania zobowiązania przez stronę zobowiązaną, nie jest możliwe także przymusowe wyegzekwowanie takiego zabezpieczenia. Z drugiej strony, niewykonanie takiego zobowiązania jest wystarczającą podstawą dla sądu arbitrażowego do zwrócenia się, na wniosek strony, do sądu dzielnicowego z wnioskiem o zastosowanie zabezpieczenia.

W najbliższej przyszłości wyżej omówiony stan prawny powinien ulec zmianie, dlatego że obecnie władzy ustawodawczej Republiki Litewskiej został przedstawiony nowy projekt ustawy o arbitrażu komercyjnym⁹ (dalej jako: Projekt), w którym to stosowanie zabezpieczenia jest regulowane inaczej, a zmiany te są znaczące w porównaniu ze stanem obowiązującym i odpowiadają ideom i celom wskazanym w art. 17 ustawy wzorcowej o międzynarodowym arbitrażu UNCITRAL¹⁰. Te zmiany omówione zostaną poniżej.

W art. 2 Projektu ustawodawca, jako jeden z celów Projektu wymienił stosowanie zabezpieczenia, gdy Projekt będzie miał zastosowanie niezależnie od miejsca siedziby arbitrażu i miejsca wykonania czynności procesowych arbitrażu. Taka regulacja prawna dla powszechnych sądów Republiki Litewskiej udziela wyraźnej podstawy do interwencji w stosunki prawne w procesie arbitrażowym, polegającej na stosowaniu zabezpieczenia. W taki sposób sądy powszechne w zasadzie udzielają pomocy dla jednej ze stron procesu arbitrażowego, nie uwzględniając ani miejsca siedziby arbitrażu, ani miejsca, w którym będą wykonywane czynności procesowe sądu arbitrażowego.

W art. 9 Projektu przewidziana jest pomoc sądu powszechnego w procesie arbitrażowym, która w jakimś stopniu ma zastosowanie do udzielania zabezpieczenia i zobowiązuje sąd powszechny, na podstawie przepisu art. 26 Projektu do nadania klauzuli wykonalności wydanemu postanowieniu lub wyrokowi na podstawie KPC Republiki Litewskiej. Należy zwrócić uwagę na następujący aspekt – wyrok sądu arbitrażowego jest jedynie tytułem egzekucyjnym i w takiej sytuacji sąd, udzielając pomocy sądowi arbitrażowemu, nadaje postanowieniu lub wyrokowi klauzulę wykonalności, przez co staje się on tytułem wykonawczym pozwalającym na stosowanie wobec strony uchylającej się od wykonania wyroku (postanowienia) środków przymusu przewidzianych w postępowaniu egzekucyjnym.

Analizując rolę sądu arbitrażowego i sądu powszechnego w procesie stosowania zabezpieczenia, należy zwrócić uwagę, że przy systemowej wykładni przepisów art. 20 i 27 Projektu dochodzi się do wniosku, że i sąd powszechny, i sąd arbitrażowy posiadają prawo

⁹ Projekt ustawy o zmianie ustawy Republiki Litewskiej o arbitrażu komercyjnym http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=5138&p_org=8&p_fix=y&p_gov=n (24.5.2011 r.).

¹⁰ Art. 17 Power of arbitral tribunal to order interim measures: „Unless otherwise agreed by the parties, the arbitral tribunal may, at the request of a party, order any party to take such interim measure of protection as the arbitral tribunal may consider necessary in respect of the subject-matter of the dispute. The arbitral tribunal may require any party to provide appropriate security in connection with such measure”.

do udzielania zabezpieczenia, działając jako samodzielne i niezależne podmioty. Z drugiej strony, wykonanie postanowienia lub wyroku sądu arbitrażowego z wykorzystaniem środków przymusu jest możliwe tylko po tym, jak sąd powszechny wyda wierzycielowi tytuł wykonawczy. Dlatego na tym etapie postępowania zostaje ustanowiona kontrola państwa, ponieważ sąd powszechny nie powinien nadać klauzuli wykonalności, jeżeli postanowienie lub wyrok arbitrażu jest niezgodny z bezwzględnie obowiązującymi normami prawa albo porządkiem publicznym.

W ust. 4 art. 20 Projektu jest wymieniony następujący katalog zabezpieczeń:

- 1) zabezpieczenie w postaci zobowiązania strony do utrzymania stanu faktycznego w czasie trwania procesu arbitrażowego albo
- 2) zabezpieczenie w postaci zapobieżenia powstania lub **powiększenia** szkody albo działaniom, które w inny sposób mogą zaszkodzić procesowi arbitrażowemu; albo
- 3) zabezpieczenie w postaci zobowiązania strony do złożenia **zabezpieczenia** pieniężnego, gwarancji bankowej lub ubezpieczeniowej, z których w przyszłości będzie można zaspokoić wyrok sądu arbitrażowego; albo
- 4) zabezpieczenie, które ma na celu zachowanie dowodu koniecznego dla postępowania arbitrażowego.

Wyżej wymienione zabezpieczenia do chwili złożenia Projektu w Sejmie w prawie litewskim nie były znane i stosowane. W zasadzie we wskazanej wyżej normie są ustanowione dwie formy zabezpieczenia: zabezpieczenie roszczenia i zabezpieczenie dowodu.

Artykuł 21 Projektu przewiduje dwie przesłanki udzielenia zabezpieczenia. Pierwsza to możliwości ograniczenia praw strony procesu arbitrażowego do konkretnego procesu arbitrażowego, druga to przypadek, gdy wykonanie wyroku sądu będzie poważnie utrudnione lub niemożliwe. We wszystkich sytuacjach dowody, które potwierdziłyby prawdopodobieństwo istnienia okoliczności uzasadniających udzielenie zabezpieczenia, powinna przedstawić strona, która składa wniosek o udzielenie zabezpieczenia w stosunku do drugiej strony. Bez wątplenia wybór formy zabezpieczenia i w ogóle decyzja co do udzielenia zabezpieczenia jako taka należy do wyłącznej kompetencji sądu arbitrażowego, jednak sąd ten zawsze przy udzieleniu zabezpieczenia powinien uwzględnić interesy obu stron i udzielać zabezpieczeń, które byłyby proporcjonalne do zamierzonego skutku.

Według ogólnych zasad stosowanie zabezpieczenia jest zjawiskiem statycznym, co w dzisiejszym dynamicznym świecie jest bardzo aktualne, dlatego przepis art. 22 Projektu udziela sądowi arbitrażowemu prawa do stosowania na wniosek każdej ze stron postępowania, a w sytuacjach nadzwyczajnych i z własnej inicjatywy do zmiany, wstrzymania lub uchylenia zabezpieczenia. Realizacja uprawnień przewidzianych w art. 22 Projektu jest zabezpieczona przepisem art. 24 Projektu, uprawniającym sąd arbitrażowy do zobowiązania stron do niezwłocznego poinformowania sądu arbitrażowego o zasadniczych zmianach okoliczności, na podstawie których był złożony wniosek o udzielenie zabezpieczenia lub już było udzielone zabezpieczenie, umożliwiając sądowi arbitrażowemu szybką reakcję na zmieniające się okoliczności faktyczne i prawne sprawy.

Sąd arbitrażowy postanowieniem lub wyrokiem ostatecznie rozstrzyga kwestię udzielenia zabezpieczenia, a takie postanowienie lub wyrok są uznawane za dokument podlegający wykonaniu, jednak przymusowe wyegzekwowanie takiego postanowienia lub wyroku jest możliwe tylko wtedy, gdy sąd powszechny nada mu klauzulę wykonalności na podstawie przepisów KPC Republiki Litewskiej (art. 26 Projektu).

Jak już wspominaliśmy, w Dziale V Projektu „Zabezpieczenia” obok kompetencji sądu arbitrażowego do udzielenia zabezpieczenia taką kompetencję posiada także sąd powszechny. Sąd ten na podstawie ust. 2 art. 27 Projektu ma prawo na wniosek każdej ze stron lub sądu arbitrażowego udzielić zabezpieczenia i zobowiązać stronę do złożenia stosownego zabezpieczenia niezależnie od miejsca siedziby sądu arbitrażowego. Udzielenie zabezpieczenia odbywa się na podstawie przepisów KPC Republiki Litewskiej, a to znaczy, że sąd powszechny może stosować takie rodzaje zabezpieczenia, które są przewidziane w art. 145 ust. 1 KPC Republiki Litewskiej.

Obecnie trudno jest przewidzieć, jak w praktyce będzie wyglądało stosowanie instytucji zabezpieczenia uregulowanego w Projekcie, po pierwsze, biorąc pod uwagę okoliczność, że zabezpieczenia będzie udzielał sąd arbitrażowy, po drugie, jak efektywne będą zabezpieczenia udzielane przez sąd arbitrażowy. Odpowiedź na te pytania otrzymamy w przyszłości. Z drugiej strony, regulacja prawna zabezpieczenia przewidziana w Projekcie zdaniem autora jest bardziej nowoczesna i odpowiada celom określonym w art. 17 ustawy wzorcowej o międzynarodowym arbitrażu UNCITRAL.

Po dokonaniu analizy obowiązującej ustawy i Projektu można stwierdzić, że:

- 1) obecnie obowiązujący art. 20 ustawy o arbitrażu komercyjnym nie przewiduje dla sądu arbitrażowego prawa udzielania zabezpieczenia, takie prawo mają tylko sądy powszechne. Niniejsza zasada ma tylko jeden wyjątek, zezwalający sądowi arbitrażowemu żądania wpłaty zabezpieczenia na poczet przyszłego wykonania wyroku, lecz takie żądanie nie może być wyegzekwowane przy wykorzystaniu środków przymusu przewidzianych prawem;
- 2) regulacja prawna dotycząca udzielania zabezpieczenia zawarta w Projekcie daje strom prawo wyboru między równoważnymi możliwościami – sądem powszechnym i sądem arbitrażowym, jednak rodzaje zabezpieczeń udzielanych przez sąd powszechny i sąd arbitrażowy są różne, dlatego stronie udzielane jest prawo wyboru, jakiego konkretnie rodzaju zabezpieczenia żąda, i dla uzyskania pożądanego efektu strona może wybrać sąd powszechny albo sąd arbitrażowy.

ABSTRACT

Ordering interim measures in resolving disputes in commercial arbitration courts of Lithuania

This article deals with ordering interim measures in the arbitration process. Under Lithuanian law, only one interim measure can be ordered by commercial arbitration courts. It involves granting an order to pay a cash deposit. However, under the current Lithuanian legislation, state courts have the exclusive right to order enforceable interim measures.

The present situation is not satisfactory and thus should be changed. A draft of a new law on Lithuanian commercial arbitration is being considered by the legislator, according to which both state courts and commercial arbitration courts would have the independent right of discretion to order interim measures. However, there would be some differences. State courts are entitled to order interim measures irrespective of the location of the arbitration process, whereas interim measures which are provided for in the draft on Lithuanian commercial arbitration law, would be ordered by commercial arbitration courts only in their own cases.